

Verzwegen moeder

Gisa Klönne

Verzwegen moeder

Vertaald uit het Duits
door Annemarie Vlaming

Ambo | Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 472 0408 4

© 2013 Pendo Verlag, an imprint of Piper Verlag GmbH, München

© 2014 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos uitgevers,
Amsterdam en Annemarie Vlaming

Oorspronkelijke titel *Das Lied der Stare nach dem Frost*

Oorspronkelijke uitgever Pendo Verlag

Omslagontwerp Janine Jansen

Omslagillustratie © Doreen Kilfeather / Trevillion Images

Foto auteur © Michael Haus

Verpreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Antwerpen

Voor mijn moeder en mijn Mecklenburgse voorouders.
En voor Christina.

‘Wij zijn herinnering.’

Daniel L. Schacter

1949

De maan is bijna vol en werpt blauwige schaduwen, die haar bespringen als rusteloze schimmen. Ze kijkt niet achterom en gaat sneller lopen, een zacht staccato, triolen. Een twee drie, een twee drie. Ze is onderweg, ze heeft het echt aangedurfd.

Als een zwarte kolos rijst het landhuis voor haar op, maar de ramen schitteren in het maanlicht, als betoverde spiegels. Ze loopt met een grote boog om de tank heen, maakt zich smal in de schaduwen van de muur die het landgoed omgeeft. Vroeger waren hier bloemen en fruitbomen. Vroeger, voordat de Russen kwamen.

De soldaten zijn op de binnenplaats. Ze ruikt het vuur, hoort hun laarzen op het grind, het gerinkel van flessen en glazen, hun gutturale gelach. Dan pakt iemand de accordeon en ze zingen. 'Katjoesja', bij elk volgende couplet gaan ze een halve toon omhoog, ze moet erom lachen.

Kan ze hem vertrouwen, kan ze dat echt? Ze kunnen niet allemaal slecht zijn, wat iedereen ook altijd zegt, en hij komt alleen, dat heeft hij beloofd. *Oj, ty pesnja, pesenka devitsj'ja...* O, jij liedje, liedje van een meisje, vlieg de heldere zon achterna. Somber klinken de Russische soldatenmelodieën, weemoedig, vol onvervulde verlangens. Katjoesja, dat is het soldatenliefje dat onder bloeiende appelbomen aan de oever van de rivier trouw zit te wachten, heeft hij haar uitgelegd. De soldaat moet haar gezang horen en daar hoop uit putten, ver van huis.

Een krekel tsjirpt, er ritselt iets in het gras. Is hij dat, nu al, zo vroeg? Ze gaat met haar vingers door haar haar, probeert iets te herkennen in het struikgewas achter zich. Ze heeft alles duizend keer overwogen, de beslissing op de lange baan geschoven en overhoop gelegen met zichzelf, met haar plicht, haar liefde, haar dromen. Maar hij heeft het beste met haar voor en hij komt alleen, dat heeft hij beloofd.

Weer geritsel, nog dichterbij nu, en een uiltje dat roept. Maar nee, het is geen nachtvogel, het is een kind, een klein meisje. Dat moet een nachtmerrie zijn, een boze droom. Maar het meisje huilt harder en roept haar naam, en ze is niet alleen, ze is bij de soldaten.

Haar schuld is het, haar schuld! Die pijn, alsof ze buiten zinnen is. Ze begint te rennen, struikelt, weet overeind te blijven, rent door. Snel moet ze zijn, snel.

I

WINTERREIS

1 Rixa

Duitsland was wit en vreemd, Berlijn onder een ijslaag begraven. Ik had het van tevoren geweten. Ik had geprobeerd mezelf ertegen te wapenen en een extra paar sokken en een trui in mijn handbagage gestopt. Maar dat was niet genoeg, bij lange na niet genoeg, realiseerde ik me terwijl het vliegtuig die in sneeuw verstarde wereld tegemoet daalde. Ik zou winterkleren moeten kopen, ook al was ik niet van plan om lang te blijven. Ik zou zo dadelijk een taxi moeten nemen. Een taxi waarheen? Naar de woning waar ik ingeschreven stond maar die geen thuis was? Naar het appartement van mijn moeder? Naar het politiebureau waar het telefoontje vandaan was gekomen?

Mevrouw Hinrichs, Ricarda Hinrichs? Uw moeder is Dorothea Hinrichs, meisjesnaam Retzlaff, geboren 20 december 1945 in Güstrow/Mecklenburg?

Ik wendde mijn blik af van het raampje en keek naar het gekrioel van grijnzende gele vissen dat de bekleding van de Air Seychellesstoelen sierde. Het telefoontje kwam op mijn eerste vrije dag in maanden, op een sneeuwwit strand onder palmbomen, ik was net wezen snorkelen. Ik had gerend om het niet te missen, omdat ik dacht dat het Lorenz was.

Het spijt me zeer, mevrouw Hinrichs...

Er volgde een korte pauze na deze inleiding. Een zeer precies getimed rubato, nauwelijks hoorbaar en toch duidelijk genoeg om me te doen inzien dat wat er ging komen niets goeds kon zijn, en op hetzelfde moment besepte ik dat ik een dergelijk telefoontje al heel lang had verwacht – zonder het te willen of het ook maar aan mezelf toe te geven.

Uw moeder heeft een auto-ongeluk gehad. Ze is eergisternacht tegen 23.30 uur

op de snelwegaansluiting Krakow tegen de rijrichting in de A19 op gereden.

De A19. Mecklenburg. Mijn broer Ivo was op de A19 gestorven, in een januarinacht twaalf jaar geleden. Mijn lievelingsbroer, haar lievelingszoon.

De politieagent vervolgde zijn verhaal. Uit mijn haar drupte water. Aan mijn voeten kropen zandkleurige krabben over het strand, hun telescoopogen strak op de hemel gericht. Spookkrabben. Spookkrit. Mijn moeder, die sinds Ivo's ongeluk had geweigerd om in een auto te stappen, nu opeens op de snelweg achter het stuur van een huurauto.

Nu, waarom nu, na al die jaren?

De laatste keer dat we elkaar via de telefoon spraken had ze bijna opgewekt geklonken, en ook mij was het deze keer gelukt om kerst, oud en nieuw en de eerste januariweken met behulp van een paar extra diensten vrijwel zonder moeite te doorstaan. Alsof een heel oude wond toch nog was gaan genezen, zo had ik me gevoeld. Alsof nu alles goed zou komen.

Bent u er nog, mevrouw Hinrichs? Hebt u begrepen wat ik zei?

Ik antwoordde bevestigend en beloofde naar Berlijn te komen. Ik beheerste me, ik begon te handelen. Ik kleedde me aan en liet me op het vliegveld van Mahé op de stand-bylijst zetten. Ik ging terug naar de MS Marina, vroeg bijzonder verlof aan bij de rederij en besprak met de muzikaal leider hoe en met wie hij de plotselinge uitval van mijn avondconcerten in de Lili-Marleenbar zou kunnen overbruggen. In een reistas stopte ik mijn bladmuziek en cd's, de rest van mijn bezittingen propte ik in een koffer die ik naar een opslagruimte sleepte, zodat een ander crewlid tijdens mijn afwezigheid gebruik kon maken van mijn eenpersoonshut. Ik deed het allemaal systematisch en snel, zonder ook maar een moment na te denken, alsof ik een melodie speelde die mijn vingers zo vaak hadden geoefend dat ze ook zonder mijn toedoen hun weg over de toetsen vonden. Ik gedroeg me verstandig, zou mijn moeder hebben gezegd.

Ze is frontaal op een tegemoetkomend voertuig gebotst. Beide auto's zijn meteen in vlammen opgegaan. Geen van de inzittenden had ook maar een schijn van kans om te overleven.

Ik keek weer naar buiten. Het raampje was smoezelig, aan de randen kleefden minuscule ijskristallen. Wolkenflarden vlogen in het

vale ochtendlicht voorbij. Een Duitse winterhemel, precies zoals ik me ze herinnerde van de kerstvakanties uit mijn jeugd, in de pastorie van mijn grootouders in Mecklenburg. ‘In het Oosten’ of ‘in de DDR’, zoals we destijds nog zeiden, en hoewel we zo vaak als maar ging naar dat andere Duitsland afreisden, was iedere rit daarheen weer vol risico’s. Zouden we wel een visum krijgen, en zo ja, voor hoelang? Zouden we de benodigde papieren op tijd bij elkaar krijgen? Zouden de grensbewakers ons alle koffers uit laten pakken en de bonenkoffie in beslag nemen of zouden ze ons – als door een wonder – sparen?

De volwassenen mopperden over al die hindernissen en maakten zich er al lang van tevoren druk om, maar ons, de kinderen, bracht alle spanning steeds opnieuw in vervoering. We trokken gekke bekken achter de rug van de grensbewakers, we aapten hun bevelen na zodra we de grenspost waren gepasseerd, en vol verwondering zagen we het landschap op haast magische wijze veranderen: de hemel ging open en zag er nu veel hoger en weidser uit. Eindeloze akkers golfdent zachtjes richting horizon. Reeën graasden aan de rand van kolken die, zoals mijn vader hardnekkig bleef beweren, nog uit de ijstijd stamden. We reden door lanen omzoomd door archaische reuzen met stammen vol littekens. Maar ondanks al die overvloed deed het landschap nooit pompeus aan, integendeel zelfs. Een soort stille melancholie leek op het land te rusten en liet het er ouderwets uitzien, uit de tijd. En allengs veranderden ook de wegen. Ze werden steeds smaller, en uiteindelijk reden we over onverharde weggetjes en hotsebotsten door steeds kleinere dorpjes, die zelfs in de zomer uitgestorven leken.

In Mecklenburg gebeurt alles honderd jaar later dan in de rest van de wereld, zegt men. Bitterheid, soms ook woede, klonk door in de stemmen van de volwassenen wanneer ze het daarover hadden. Maar wij, de kinderen, voegden ons zonder moeite in deze door de vooruitgang vergeten wereld, voor ons waren het bouwvallige bakstenen huis en de enorme pastorietaan die zich uitstrekte tot de oever van het meer de uitvalsbasis voor onze avonturen, iedere keer opnieuw. Je had daar zo’n geruis in het riet, waarvan we de bron nooit konden vinden. De kerktoren ging wankelen en vloog met de wolken mee als we ons hoofd op een bepaalde manier in de nek legden en onze ogen tot spleetjes knepen. We verzonnen spelletjes en

rituelen, geheim en verboden: Het duikspel. Het kippenorakel. De moedproef met de bijen. Natuurlijk maakten we ook weleens ruzie, schaafden knieën en ellebogen of werden ziek. We moesten in de tuin en in de keuken helpen en zondags tijdens de kerkdienst uit de Bijbel voorlezen. Maar over het algemeen waren we vrij en konden onze eigen gang gaan, en het geluk was meestal zo vanzelfsprekend dat we het niet eens echt herkenden.

Het vliegtuig hing nu schuin in een bocht. Daar waar net nog de zon was opgekomen, was de hemel nu met een doorschijnend roze gevernist. Precies zo had ik me als kind het licht voorgesteld op de ochtend dat mijn moeder was geboren. Het nakomertje in de pastorie, de benjamin. Het negende kind, op het slechtst denkbare moment geboren, 1945, midden in het grote sterven.

Dorothea noemden ze me, geschenk van God. Mijn luiers knipten ze uit twee oude overhemden en een versleten kussensloop. Van de vossenbontsjaal van een vluchteling uit Oost-Pruisen, die op kerstochtend dood en stijf bevroren voor het kerkportaal had gelegen, naaide mijn moeder een slaapzak voor me, omdat er niet genoeg brandhout was om te stoken. Als mijn moeder 's morgens naar me ging kijken wist ze altijd meteen dat ik nog leefde. Want mijn adem bevroor 's nachts tot ijskristallen, zodat het vossenbont eruitzag als kantkloswerk.

Ik dacht aan mijn moeder, die me zulke verhalen in het oor fluiserde. Hoe ze dan op mijn bed ging zitten en het licht uitdeed en mij in haar armen nam. Ik dacht aan haar zachte melodieuze zinnen, en hoe de inhoud daarvan zich in de loop der jaren met de historische feiten had vermengd. Hitler en Stalin. Soldaten en tanks. Verkrachte vrouwen en eindeloze vluchtelingencolonne uit het Oosten, die voor mij uiteindelijk toch altijd zonder naam en abstract bleven, niet echt grijpbaar. En ook mijn moeder kan zich dat onmogelijk bewust herinnerd hebben, ze was immers nog niet eens geboren toen de oorlog eindelijk voorbij was. Ze kan me slechts toegefluisterd hebben wat haar zelf was verteld. De officiële versie van de gebeurtenissen. De legenden van het domineesgezin Retzlaff.

Toch vertelde ze me die verhalen alsof ze waargebeurd, ja, zelfs alsof ze niet eens verleden tijd waren. Altijd 's nachts, altijd alleen aan mij, nooit als ik haar erom vroeg, maar alleen als ze om de een of

andere reden had besloten dat het juiste moment weer eens was aangebroken. Onze geheimpjes, Rixa, toch? Waarom, vraag ik me nu ineens af. Waarom vertrouwdde ze ze alleen aan mij toe, nooit aan Ivo of Alexander of mijn vader? Of had ze dat wel gedaan maar wist ik daar niets van?

Ik wist het niet. Ik wist zo weinig. Zolang ik klein was had ik gewoon tegen haar aangeleund naar haar zitten luisteren, al begreep ik lang niet alles wat ze in mijn haar fluisterde. Ik voelde me bevoorrecht in die nachtelijke uren. Uitverkoren en geliefd, ik nam wat ze me gaf, omdat ik instinctief wist dat ik meer intimiteit en tederheid niet van haar hoefde te verwachten. En op een gegeven moment was ik waarschijnlijk te groot of lagen we te vaak met elkaar in de clinch. En als ze dan toch nog eens naar mijn bed geslopen kwam, stuurde ik haar weg. Omdat ik liever naar muziek wilde luisteren en me op mijn vijftiende te oud voelde voor haar geheimen. Soms ook gewoon uit koppigheid, omdat ze me 's middags had gestoord tijdens het pianospelen.

Ik probeerde me mijn moeder in een huurauto voor te stellen, 's nachts, alleen op de snelweg, in de deelstaat die ze niet meer als haar thuis beschouwde sinds haar lievelingszoon er het leven had gelaten. Ik sloot mijn ogen. Meende weer even haar stem te horen zoals die in die nachten in mijn kinderkamer had geklonken, volledig in zichzelf gekeerd en zo zacht dat ik soms het idee had dat ik haar woorden alleen maar droomde.

'In 1944 heeft je grootvader besloten om zelfmoordenaars een christelijke begrafenis en Gods zegen niet langer te onthouden. Omdat het er gewoonweg te veel werden en hij onder ogen moest zien dat er ergere zonden waren dan de hand aan jezelf te slaan.'

Ik voelde haar adem in mijn haar. Ik rook haar parfum, een Engels lelietjes-van-dalenluchtje met een ingewikkelde naam. Ik voelde hoe haar woorden diep in mij iets raakten.

'Wat voor zonden, mama?'

'Dat begrijp je nog niet.'

'Maar ik ben al vijf.'

'Ik zei maar wat, Ricki, maak je er niet druk om. De mensen zijn gewoon niet allemaal goed.'

'Maar God zorgt toch voor ons.'

'Natuurlijk, ja. Maar God kan niet altijd overal tegelijk zijn.'

'Ziet hij ons ook weleens niet?'

'Jawel, jullie ziet hij wel. Jullie zijn kinderen.'

'En papa en jij?'

'Ga nu slapen, Ricki. En droom maar van iets moois.'

Maar na dat gesprek had ik niet meer kunnen slapen. En toen in huis alle geluiden al lang waren weggestorven, lag ik nog klaarwaker in het donker en probeerde me een onachtzame God voor te stellen en vroeg me af wat dat voor zonden konden zijn die mijn altijd zo correcte grootvader onbestraft had gelaten. Het nachtelijk gefluister van mijn moeder stelde me vaak voor dergelijke raadsels. Soms lukte het me naderhand wel om er iets van te maken. Sommige van de verhalen die ze in mijn oor fluisterde schenen me zelfs zo realistisch toe dat het leek alsof het helemaal niet haar belevissen waren maar de mijne. Maar die nacht zag ik slechts één enkel beeld voor me, dat uiteindelijk even levenloos bleef als de foto's in de fotoalbums van de familie en dat niet leek te passen bij de grootvader zoals ik hem kende. En toch kon ik dat beeld ook decennia later nog oproepen, bijna alsof ik het in het echt had gezien: een man in toga op een kerkhof in de sneeuw, zijn armen geheven om de zelfmoordenaars te zegenen, als een reusachtige, treurige kraai.

Gij zult niet doden. Het vijfde gebod. Had mijn moeder dat in gedachten gehad toen ze onstuitbaar op de koplampen van de andere auto af raasde? Of dacht ze alleen maar aan Ivo? Ik wilde dat ik het niet uit hoefde te zoeken. Ik wilde helemaal niet in dit vliegtuig zitten. Ik wilde mijn leven leven, het leven dat ik voor mezelf had opgebouwd. Niet zoals ik het ooit had gedroomd, lang niet zo wild of zinvol, maar het was wel van mij.

Het landingsgestel klapte met een bonk uit, de Boeing daalde steeds sneller, met een dikke laag sneeuw bedekte daken en straten kwamen in zicht, kazernes, en korte tijd later taxieden we over de landingsbaan richting terminal. Berlin-Tegel. Als één organisme kwamen de passagiers om me heen in beweging. Ik stopte mijn iPod in mijn jaszak, dwong mezelf mijn jas aan te trekken en op te staan. Ik

had de iPod tijdens de tien uur durende vlucht niet gebruikt, ik had ook niets gelezen, ik was zelfs niet voor een minuut ingedommeld, toch voelde ik me alsof ik nooit meer zou kunnen slapen.

Theodor, 1915

De laatste avond gaan ze nog een laatste keer samen naar het bos. Zonder overleg of zonder er ook maar over na te denken nemen ze de vertrouwde route. De zanderige berkenlaan af, langs de weilanden van boer Henning tot aan de oever van de Warnow, bij de eikenboom het paadje in. September alweer. De oorlog is al één jaar oud, maar hier in Mecklenburg hebben ze er weinig van gemerkt. Een zware, gouden rijpte bedekt het land. De geur van gistend valfruit vermengt zich met de rook van brandend aardappelloof. Die ochtend zijn de eerste kraanvogels geland op het land achter de pastorie. Krijsend en met hun vleugels klapperend en zonder acht te slaan op de mensen voeren ze hun gecompliceerde dans uit.

Ze zijn te vroeg, heeft moeder gezegd. Heel zachtjes, bijna in zichzelf. Maar hij heeft het toch gehoord, en even snoerde iets zijn keel dicht, alsof de dwaas in het rond springende trekvogels onheil brachten.

Het oeverpad slingert omhoog naar een beukenbos en verwijderd zich dan gedurende een paar honderd meter van de rivier, dan, na de volgende bocht, zien ze hun visstek al. Veel te snel hebben ze die vandaag bereikt, ook Richard lijkt het zo te ervaren. Dagenlang heeft hij uit euforie vanwege zijn komende avontuur gewoonweg lopen stralen, hij heeft op zondag het grootste stuk vlees gekregen en bij het ontbijt een extra lik jam, maar nu maakt hij geen aanstalten om zijn lievelingsplekje op de boomstam op te eisen.

‘Wat is er, Rick, ben je bang dat je natte voeten krijgt?’

Richard antwoordt niet, staat opeens even roerloos als hun moeder die ochtend.

‘Hé!’ Theodor geeft zijn broer een stomp in zijn zij.

Richard maakt zichzelf los uit zijn verstarring. Bliksemsnel wijkt

hij uit en wil Theodor met zijn lange, pezige armen in de houdgreep nemen. En bijna lukt hem dat ook, bijna, want in een reflex duikt Theodor in elkaar en hengelt met zijn hak naar Richards kuit. Hij voelt hoe zijn broer zijn spieren aanspant en hem nog steviger vasthoudt, hij ruikt zijn huid. Allemaal vertrouwd, allemaal al duizendmaal gedaan. Lijf aan lijf blijven ze zo een paar seconden staan, dan lukt het Richard toch weer om hem tegen de grond te krijgen.

‘Vrede?’ Hij steekt zijn hand uit naar Theodor, grijnst naar hem vanuit de hoogte.

‘Voor nul!’ Theodor pakt de hand en laat zich omhoogtrekken. ‘Maar als je met kerst thuiskomt, maak dan je borst maar nat.’

‘Dat zullen we nog wel zien.’

‘Ik ga trainen en eet voor twee!’

‘O, ik ben nu al bang.’

Ze klimmen omlaag naar de Warnow en gaan naast elkaar op de boomstam zitten. Nonchalant haalt Richard een pakje sigaretten uit zijn broekzak.

‘Waar heb je die vandaan?’

‘Ik ben nu toch soldaat.’

Ze zitten zwijgend te roken terwijl het avondrood uitdooft in de Warnow, zien de vissen naar lucht happen, zien hun peuken die langzaam stroomafwaarts drijven. Hoe weten die vissen dat ze de sigarettenstompjes niet kunnen eten? Waarom is hij met vijftien jaar nog te jong om voor God en de keizer ten strijde te trekken? Inmiddels is hij bijna even sterk als zijn broer en school kan wel wachten.

‘Jij moet thuis de zaken waarnemen, Dorl,’ zegt Richard alsof hij zijn gedachten kan lezen. ‘Zolang ik weg ben, ben jij verantwoordelijk voor je broertjes en zusjes.’

Schuin tegenover hen beweegt iets. Een ree komt tevoorschijn uit het donker van de bomen, hij steekt zijn neus in de lucht, snuffelt. Maar de wind staat zeker verkeerd, want het dier merkt hen niet op. Volkomen op zijn gemak, zonder ook maar iets van angst, loopt hij naar het water, buigt zijn fluwelige kop en begint te drinken. Alsof we er helemaal niet zijn, denkt Theodor opeens. Alsof we helemaal niet bestaan.